

Recommendation of the Committee of Ministers to member States on equal rights for intersex persons

Recommandation du Comité des Ministres aux États membres sur l'égalité des droits des personnes intersexes

Preporuka Komiteta ministara državama članicama o jednakim pravima intersepolnih osoba

Source - Council of Europe October 2025, original English and French versions

© Council of Europe February 2026, Bosnian translation

Text originated by the Council of Europe. This translation into a non-official language is published in the framework of the Council of Europe Action Plan project "Combating discrimination, hatred and fostering inclusion in Bosnia and Herzegovina - phase II", but under the sole responsibility of the translator(s) /publisher(s).

Source - Conseil de l'Europe octobre 2025, versions originales en anglais et français

© Conseil de l'Europe février 2026, traduction en bosniaque

Le texte original provient du Conseil de l'Europe. Cette traduction dans une langue non officielle est publiée dans le cadre du projet du Plan d'action du Conseil de l'Europe intitulé « Lutte contre la discrimination et la haine et promotion de l'inclusion en Bosnie-Herzégovine – phase II », mais sous l'unique responsabilité du traducteur/éditeur.

Preporuka CM/Rec(2025)7 Komiteta ministara državama članicama o jednakim pravima interseksualnih osoba

*(Usvojio Komitet ministara 7. oktobra 2025.
na 1539. sjednici zamjenika ministara)*

Preambula

Komitet ministara, u skladu sa odredbama člana 15.b Statuta Vijeća Evrope (ETS br. 1),

Uzimajući u obzir to da su se države članice Vijeća Evrope obavezale da će svima u svojoj jurisdikciji garantovati prava i slobode predviđene Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (ETS br. 5, Konvencija), kao i to da su ljudska prava i slobode univerzalna, nedjeljiva, međusobno zavisna i povezana te da pripadaju svima bez obzira na spolne karakteristike;

Ističući da bi se prilikom izrade i provođenja politika i zakona koji imaju za cilj garantovanje ostvarivanja temeljnih prava i sloboda interseksualnih osoba u potpunosti trebale poštovati odredbe Konvencije, a posebno pravo na život (član 2), zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja (član 3), pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (član 8) i pravo na život bez diskriminacije po pitanju prava zaštićenih Konvencijom (član 14);

Podsjećajući da bi se prilikom donošenja svih odluka koje se tiču djece prvenstveno trebalo voditi računa o najboljim interesima djeteta (član 3. Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta), uključujući interseksualnu djecu, da se intervencija koja se odnosi na zdravlje može provesti samo nakon što je dotična osoba dala svojevoljni i informisani pristanak ili, pod strogo propisanim uslovima, uz odobrenje njenog zakonskog zastupnika, organa vlasti ili osobe ili tijela koje predviđa zakon (član 5. i dalje Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini, ETS br. 164) te podsjećajući na pravo svakoga na uživanje najvišeg mogućeg standarda zaštite fizičkog i mentalnog zdravlja (Dio I Evropske socijalne povelje (revidirana) (ETS br.163) i član 12. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima);

Prepoznajući povrede fizičkog integriteta i prateće psihološke posljedice koje interseksualne osobe trpe zbog medicinskih intervencija, uključujući hirurške, koje nisu neophodne za sprečavanje neposredne životne ugroženosti ili neposrednog ozbiljnog ugrožavanja fizičkog zdravlja, a koje se u velikom broju slučajeva odnose na novorođenčad ili vrlo malu djecu i provode se bez njihovog prethodnog svojevoljnog i informisanog pristanka;

Uviđajući štetne prakse kojima su interseksualne osobe izložene, neophodnost uvođenja mehanizama praćenja i zakonske odgovornosti radi zaštite prava pacijenata te potrebu za garancijama pravde i pravnog zadovoljenja;

Prepoznajući činjenicu da se interpolne osobe i njihovi zakonski zastupnici još uvijek suočavaju sa poteškoćama u pristupu informacijama o svrsi i prirodi medicinskih intervencija, uključujući hirurške, kao i njihovim posljedicama i rizicima; ističući da su te informacije neophodne kako bi se interpolnim osobama omogućilo davanje prethodnog svojevoljnog i informisanog pristanka te kako bi se njihovim zakonskim zastupnicima pomoglo da, tamo gdje je to potrebno, daju prethodno i informisano odobrenje bez izlaganja neprimjerenom uticaju i također imajući u vidu da se interpolnim osobama i njihovim zakonskim zastupnicima često predočava nepotpuna dokumentacija o medicinskim intervencijama, uključujući hirurške, koje su izvršene bez njihovog pristanka ili odobrenja te da se oni suočavaju sa preprekama u pristupu toj medicinskoj dokumentaciji;

Prepoznajući napredak ostvaren u nekim državama članicama u pogledu zaštite fizičkog i psihičkog integriteta i tjelesne autonomije interpolnih osoba, a posebno maloljetnih osoba i osoba koje nisu sposobne da daju pristanak, u vidu donošenja odredbi o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, govoru mržnje i zabrani diskriminacije kojima se izričito predviđa zaštita po osnovu spolnih karakteristika;

Konstatirajući da napredak u zaštiti prava interpolnih osoba predstavlja značajan zadatak za organe država članica te podsjećajući na to da se pristupi u implementaciji mogu razlikovati u zavisnosti od domaćih pravnih okvira te da ostvarivanje tog napretka može iziskivati kontinuirani rad u dužem vremenskom periodu;

Podsjećajući na to da, u skladu sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP), medicinske intervencije provedene bez ikakve terapijske neophodnosti i bez proceduralnih garancija, kao što je prethodni svojevoljni i informisani pristanak osobe, mogu predstavljati zlostavljanje;

Ističući nedovoljna ulaganja u istraživanja zasnovana na poštovanju ljudskih prava i prikupljanje podataka koji se odnose na životne situacije interpolnih osoba i uticaj i ishode medicinskih intervencija, uključujući hirurške, koje se na njima izvode bez prethodnog svojevoljnog i informisanog pristanka;

Prepoznajući specifičnost iskustava, izazova i ranjivosti interpolnih osoba, uključujući diskriminatorne prakse, stigmatizaciju, nejednakost, marginalizaciju, društvenu isključenost, nasilje, mržnju i druge vidove netrpeljivosti, koji ozbiljno i negativno utiču na njihovo fizičko i psihičko dobrostanje, a ukorijenjeni su u patologizaciji, stigmatizaciji i stereotipima vezanim za spol, seksualnost i rod;

Ističući nedostatak razumijevanja i rasprostranjenost netačnih informacija o interpolnim osobama na društvenom i institucionalnom nivou te potrebu za podizanjem svijesti i suzbijanjem stigme;

Uviđajući da je veliki broj pitanja vezanih za ljudska prava interpolnih osoba i osnov spolnih karakteristika i dalje u velikoj mjeri neriješen, uključujući krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje, zakonsko priznavanje roda i vidove višestruke i interseksionalne diskriminacije u svim oblastima života, kao što su zdravstvo, obrazovanje, zapošljavanje i sport;

Uviđajući značajnu ulogu saradnje između različitih aktera i presudnu ulogu javnih institucija, uključujući tijela za jednakost i domaće institucije za zaštitu ljudskih prava te aktere iz nevladinog sektora, u udruženim naporima usmjerenim na iskorjenjivanje kršenja ljudskih prava interpolnih osoba;

Uviđajući neophodnost svrsishodnog učešća i konsultacija sa interpolnim osobama i organizacijama civilnog društva koje se bave interpolnim pitanjima na način koji podrazumijeva poštovanje ljudskih prava, a posebno organizacijama koje vode interpolne osobe, u svim aktivnostima koje se preduzimaju u cilju garantovanja potpunog uživanja ljudskih prava interpolnih osoba;

Uzimajući u obzir Rezoluciju 55/14 Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih nacija o borbi protiv diskriminacije, nasilja i štetnih praksi protiv interpolnih osoba usvojenju 4. aprila 2024. godine;

Nadovezujući se na postojeće ugovore Vijeća Evrope i druge relevantne instrumente za postavljanje standarda te oslanjajući se na relevantnu sudsku praksu ESLJP-a i zaključke i preporuke tijela Vijeća Evrope, posebno Rezoluciju Parlamentarne skupštine 2191 (2017) „Promovisanje ljudskih prava i eliminacija diskriminacije interpolnih osoba“, tematski dokument Komesara za ljudska prava „Ljudska prava i interpolne osobe“ (2015) i prateće preporuke, kao i Preporuku br. 17 Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije o sprečavanju i suzbijanju netolerancije i diskriminacije LGBTI osoba, te imajući na umu opšte međunarodne i evropske standarde zaštite ljudskih prava;

Zaključujući, u svjetlu prethodno navedenog, da ostvarivanje jednake zaštite, poštovanja i uživanja ljudskih prava svih interpolnih osoba zahtijeva sveobuhvatne i zajedničke pristupe,

Preporučuje vladama država članica da:

1. preduzmu sve neophodne mjere i osiguraju odgovarajuće resurse za blagovremenu i potpunu primjenu principa i smjernica datih u dodatku uz ovu preporuku u cilju garantovanja punog uživanja ljudskih prava interpolnim osobama;
2. posebno osiguraju donošenje, djelotvornu primjenu i revidiranje iscrpnih propisa, politika i drugih mjera, kao i prikupljanje i analizu relevantnih podataka, u skladu sa standardima zaštite ljudskih prava, u cilju sprečavanja i praćenja kršenja ljudskih prava interpolnih osoba te garantovanja pravnog zadovoljenja;
3. sarađuju sa relevantnim akterima, uključujući organizacije civilnog društva, posebno organizacije koje vode interpolne osobe, tijela za jednakost i domaće institucije za zaštitu ljudskih prava, kao i da preduzmu odgovarajuće mjere u cilju pružanja podrške relevantnim akterima u primjeni principa i smjernica iz dodatka uz ovu preporuku;
4. promovišu ciljeve ove preporuke na domaćem, evropskom i međunarodnom nivou te da uspostave dijalog i saradnju sa svim akterima u cilju njihovog ostvarivanja;
5. osiguraju prevođenje ove preporuke po mogućnosti na nacionalne, regionalne i manjinske jezike i njenu što širu distribuciju nadležnim organima i akterima putem svih raspoloživih sredstava;
6. redovno analiziraju status implementacije ove preporuke u cilju povećanja njenog uticaja i da Komitet ministara redovno obavještavaju o mjerama koje su preduzele zajedno sa ostalim akterima, ostvarenom napretku i preostalim manjkavostima.

*Dodatak uz Preporuku CM/Rec(2025)7***Principi i smjernice o sveobuhvatnom i djelotvornom pristupu za garantovanje punog i jednakog uživanja ljudskih prava interspolnih osoba****Predmet i definicije**

1. Cilj sljedećih principa i smjernica je da se državama članicama i drugim relevantnim akterima pomogne u primjeni sveobuhvatnog pristupa za rješavanje različitih izazova sa kojima se interspolne osobe susreću i garantovanje djelotvorne zaštite njihovih ljudskih prava.
2. Neophodno je osigurati korištenje utvrđene terminologije u vezi sa interspolnim osobama koja je zasnovana na uvažavanju i poštovanju ljudskih prava, kao i tačan prevod tih definicija na sve jezike koji će biti u skladu sa principima poštivanja ljudskih prava. Za potrebe ove preporuke koriste se sljedeće definicije:
 - a. izraz „spolne karakteristike“ odnosi se na fizičke i biološke karakteristike osobe vezane za spol, uključujući unutrašnje i spoljašnje genitalije, spolnu i reproduktivnu anatomiju, spolne žlijezde, hromosome, hormone i distribuciju tjelesnih dlaka, masti i mišićne mase;
 - b. izraz „interspolne osobe“ odnosi se na osobe koje imaju urođene varijacije spolnih karakteristika, uključujući hromozomska, gonadska, anatomska ili hormonalna, koja odstupaju od društvenog ili medicinskog tumačenja tipičnog ženskog odnosno muškog tijela.

I. Pravo na život i poštovanje ljudskog dostojanstva**A. Zabrana intervencija ili tretmana bez pristanka**

3. Države članice bi trebale donijeti propise kojima se izričito i konkretno zabranjuje bilo kakva medicinska intervencija na spolnim karakteristikama, uključujući hirurške, hormonalne i/ili mehaničke zahvate, kao i drugi tretmani, bez prethodnog, svojevijnog, informisanog, izričitog i dokumentovanog pristanka date osobe.
4. Države članice bi trebale osigurati da intervencije na spolnim karakteristikama djece ili drugih osoba koje prema zakonu nemaju sposobnost davanja pristanka, budu odgođene dok date osobe ne postanu sposobne da daju, uskrate ili povuku pristanak, osim u sljedećim slučajevima:
 - a. ako je intervencija nužna radi sprečavanja neposredne životne ugroženosti ili neposrednog ozbiljnog ugrožavanja fizičkog zdravlja te kada je strogo ograničena na minimum koji je potreban za ispunjavanje hitne medicinske potrebe. Mišljenje osobe nad kojom se intervencija vrši treba na odgovarajući način uzeti u obzir te osobi omogućiti da slobodno i bez neprimjerenog uticaja izrazi svoje mišljenje. Ako se radi o djetetu, njegovo mišljenje se također na sličan način mora uzeti u obzir u skladu sa njegovom starosnom dobi i stepenom zrelosti;
 - b. ako dovoljno zrelo maloljetnik izričito zahtijeva medicinsku intervenciju koja se odnosi na njegove spolne karakteristike, pod uslovom da postoji jasan postupak razmatranja takvih zahtjeva i donošenja odluke u okviru kojeg je potrebno izvršiti procjenu zrelosti maloljetnika u svakom pojedinačnom slučaju, pažljivo razmotriti njegove želje u svjetlu njegovih najboljih interesa uzimajući u obzir njegovu starosnu dob, stepen zrelosti i sposobnost rasuđivanja. Postupak bi trebao uključivati čvrste mehanizme zaštite od neprimjerenog uticaja i biti temeljito dokumentovan. Pod takvim uslovima, u postupku bi se trebalo omogućiti da zakonski zastupnik, odnosno organ, osoba ili tijelo predviđeno zakonom, odobri takvu intervenciju. Sličan postupak bi trebao postojati i za odrasle osobe koje su trajno ili dugoročno nesposobne da daju pristanak. Intervencija bi trebala biti strogo ograničena na ono što osoba nad kojom se ona izvodi traži.

U oba slučaja moraju biti ispunjeni sljedeći uslovi:

- a. osoba nad kojom se intervencija vrši mora o intervenciji biti informisana u skladu sa paragrafom 5 ovog dodatka;
- b. zakonski zastupnik, odnosno organ, osoba ili tijelo predviđeno zakonom, koji prethodno mora biti informisan o predloženoj intervenciji u skladu sa paragrafom 5, mora dati prethodno, konkretno i dokumentovano odobrenje.

5. Države članice bi trebale osigurati da sve osobe kod kojih se razmatra bilo kakva intervencija na spolnim karakteristikama, kao i njihovi zakonski zastupnici u slučaju da te osobe nemaju pravnu sposobnost za davanje pristanka, dobiju detaljne, razumljive i na dokazima zasnovane informacije o intervenciji koja se predlaže, uključujući medicinsko obrazloženje, prateće rizike i kratkoročne i dugoročne posljedice intervencije, njenog odgađanja, neizvođenja ili izvođenja druge intervencije.

6. Državama članicama koje su propisale određeni starosni prag za davanje pristanka preporučuje se da taj prag preispitaju i po mogućnosti smanje.

7. Države članice bi trebale osigurati postojanje svih odgovarajućih mjera zaštite osoba od štetnih praksi vezanih za njihove spolne karakteristike, kao što su tjelesni pregledi i izlaganje koji nemaju terapijsku ili dijagnostičku korist.

B. Mehanizmi praćenja i zakonska odgovornost

8. Države članice bi trebale osigurati uspostavljanje mehanizama praćenja i evaluacije radi procjene i unapređenja primjene prethodno navedenih odredbi koje se odnose na medicinske intervencije na spolnim karakteristikama.

9. Države članice bi trebale osigurati da se u vezi sa zabranjenim intervencijama na spolnim karakteristikama, na koje se odnosi ova preporuka, primjenjuju i djelotvorno provode opšte odredbe građanskog i krivičnog zakonodavstva o zaštiti tjelesnog integriteta ili posebne odredbe kojima su predviđene barem jednako stroge sankcije, uključujući slučajeve upućivanja u jurisdikcije u kojima takve zabrane efektivno ne postoje.

C. Pravda i pravno zadovoljenje

10. Države članice bi trebale interspolnim osobama koje su podvrgnute medicinskim intervencijama ili tretmanima kojima su povrijeđena njihova prava osigurati djelotvoran pristup pravdi, djelotvorna pravna sredstva, odgovarajuće pravno zadovoljenje i odštetu, kao i mehanizme sprečavanja ponavljanja takvih djela, u šta mogu spadati javna izvinjenja, novčana odšteta i, u skladu sa domaćim zakonodavstvom, drugi vidovi odgovornosti i restorativne pravde. Države članice bi također trebale garantovati pravo na informisanje i istinu o kršenju ljudskih prava po osnovu varijacija spolnih karakteristika te osigurati da šira javnost bude adekvatno upoznata sa tim kršenjima ljudskih prava i njihovim posljedicama.

11. Države članice bi trebale nastojati da zakonski rokovi zastare budu takvi da interspolnim osobama omogućavaju da dobiju pravno zadovoljenje i odštetu onda kada su u stanju da shvate šta im se dogodilo.

II. Pravo na sigurnost

A. Krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje

12. Države članice bi trebale osigurati da njihovo krivično zakonodavstvo predviđa spolne karakteristike kao zaštićeni osnov u skladu sa paragrafom 2.b dodatka uz Preporuku CM/Rec(2024)4 o suzbijanju krivičnih djela počinjenih iz mržnje.

13. Države članice bi u svoj pravni poredak trebale uvesti odredbe i preduzeti odgovarajuće mjere koje imaju za cilj sprečavanje, zabranu i suzbijanje govora mržnje, krivičnih djela počinjenih iz mržnje i drugih incidenata motiviranih mržnjom na osnovu spolnih karakteristika ili drugih zaštićenih osnova koje uključuju spolne karakteristike, uključujući i u medijima i na internetu, u skladu sa Preporukom CM/Rec(2022)16 o suzbijanju govora mržnje i Preporukom CM/Rec(2024)4, i koje garantuju blagovremeno provođenje istrage takvih incidenata, kažnjavanje počinitelja i pružanje podrške i zaštite žrtvama te djelotvorna pravna sredstva.

14. U skladu sa prethodno pomenutim preporukama Komiteta ministara, države članice bi trebale uspostaviti djelotvorne mehanizme praćenja radi procjene zastupljenosti govora mržnje i krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovu spolnih karakteristika ili drugih zaštićenih osnova koji uključuju spolne karakteristike te pružanja odgovarajuće podrške žrtvama govora mržnje i krivičnih djela počinjenih iz mržnje uz primjenu intersekcionalnog pristupa.

B. Zaštita osoba lišenih slobode

15. Države članice bi trebale osigurati da se interpolnim osobama lišenim slobode pruži odgovarajuća briga, zaštita i dostojanstvo, uključujući i kroz izradu i primjenu protokola za zadovoljavanje njihovih specifičnih potreba, kao što su pružanje zdravstvene zaštite, zaštita od nasilja, odgovarajući uslovi života, privatnost i druge osnovne potrebe.

III. Pravo na traženje azila

16. Države članice bi, u skladu sa svojim međunarodnim obavezama, trebale garantovati da se osnovani strah od progona po osnovu spolnih karakteristika u domaćem zakonodavstvu smatra valjanim razlogom za podnošenje zahtjeva za azil i odobravanje izbjegličkog statusa. Tamo gdje izraz „spolne karakteristike“ nije izričito naveden u okviru osnova za traženje azila, države članice bi trebale osigurati da interpolne osobe budu zaštićene prema postojećim osnovama.

17. Države članice bi trebale voditi računa da se interpolne osobe koje podnesu zahtjev za azil ne šalju u zemlju gdje postoji stvarna opasnost da će biti izloženi mučenju ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju zbog svojih spolnih karakteristika ili gdje će im biti ugrožen život, tjelesni integritet ili sloboda.

18. Treba preduzeti odgovarajuće mjere u cilju sprečavanja rizika od fizičkog nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje, verbalnu agresiju ili druge vidove uznemiravanja interpolnih osoba koje podnose zahtjev za azil, a posebno onih koji žive u kolektivnom smještaju i onih koji su lišeni slobode, kao i u cilju pružanja informacija koje su relevantne za situaciju u kojoj se nalaze te zdravstvene zaštite koja odgovara njihovim potrebama.

IV. Suštinska jednakost i zabrana diskriminacije

A. Opšta pitanja

19. Države članice bi trebale osigurati donošenje i djelotvorno provođenje zakonodavnih i drugih mjera kojima se promoviše suštinska jednakost i štite ljudska prava interpolnih osoba te u tu svrhu donositi i provoditi politike jednakosti, inkluzije i različitosti u svim oblastima života, uključujući obrazovanje, rad, zdravstvenu zaštitu, stanovanje, socijalnu zaštitu i sport, kao i u kulturnoj i političkoj sferi.

20. Države članice bi trebale sprečavati, zabraniti i suzbijati diskriminaciju na osnovu spolnih karakteristika i štiti interpolne osobe od svih vidova diskriminacije, uključujući interseksionalnu diskriminaciju. Tamo gdje se izraz „spolne karakteristike“ izričito ne pominje u propisima o jednakosti i zabrani diskriminacije, države članice bi trebale osigurati da interpolne osobe budu zaštićene prema postojećim osnovama. Pored toga, države članice bi trebale, u konsultaciji sa civilnim društvom, posebno organizacijama koje vode interpolne osobe, i drugim akterima promovisati razumijevanje i primjenu ove zaštite kroz programe podizanja svijesti i obuke.

B. Obrazovanje, rad i sport

21. Države članice bi trebale osigurati donošenje i djelotvorno provođenje politika i praksi jednakosti, različitosti i inkluzije u javnom i privatnom sektoru u cilju pružanja podrške interpolnim osobama u oblasti obrazovanja, rada i sporta.

22. Države članice bi, u svom nastojanju da unaprijede inkluzivnost, trebale revidirati svoje politike i prakse i prilagoditi ih različitim životnim okolnostima interpolnih osoba, uključujući između ostalog inkluzivne kodekse oblačenja i osiguravanje prostora koji su sigurni za sve, kao što je opcija toaleta za sve rodove¹, posebno na radnom mjestu i u obrazovnim ustanovama.

¹ U skladu sa članom 10.2.c Poslovnika o održavanju sjednica zamjenika ministara Republika Bugarska zadržava pravo da njena vlada tumači preporuku u pogledu pojma „rod“ i terminologije vezane za rod u skladu sa svojim unutrašnjim pravnim poretom.

23. Države članice bi, u konsultaciji sa organizacijama civilnog društva, uključujući organizacije koje vode interspolne osobe, trebale preduzeti djelotvorne mjere u cilju omogućavanja učešća interspolnih osoba u sportu na svim nivoima, prema potrebi, uključujući profesionalni sport, bez dodatnih uslova, kao što su posebni pregledi ili medicinske intervencije na njihovim spolnim karakteristikama. Države članice to mogu postići kroz:

- a. osiguravanje da okvirni i, gdje je primjenjivo, zakonski uslovi neophodni za razvoj sporta budu u skladu sa principima poštovanja ljudskih prava;
- b. saradnju sa tijelima u oblasti sporta kako bi se osiguralo da su njihovi propisi u skladu sa principima, normama i standardima poštovanja ljudskih prava, uključujući prilikom donošenja i primjene pravila o kriterijima za učešće u sportu; i
- c. osiguravanje da sportisti imaju na raspolaganju djelotvorne i pristupačne mehanizme pravne zaštite koji su u skladu sa ljudskim pravima.

24. Države članice bi trebale preduzeti zakonodavne i druge mjere, koje se odnose na nastavni kadar i učenike, koje imaju za cilj promovisanje i ostvarivanje jednakosti u obrazovanju i prava na obrazovanje, uključujući informalno i neformalno obrazovanje te vannastavne aktivnosti, bez diskriminacije na osnovu spolnih karakteristika. To naročito podrazumijeva obrazovanje u sigurnom ambijentu u kojem nema nasilja, maltretiranja, socijalne isključenosti ili drugih vidova diskriminatornog ili ponižavajućeg postupanja.

25. Države članice bi trebale osigurati pružanje podrške interspolnim učenicima; usvajanje inkluzivnih nastavnih planova i programa, politika i nastavnih materijala kojima se promoviše svijest o raznolikosti spolnih karakteristika i poštovanje interspolnih osoba; kao i uvođenje i primjenu sistema praćenja i evaluacije radi procjene djelotvornosti mjera koje imaju za cilj promovisanje i ostvarivanje jednakosti interspolnih učenika u obrazovanju.

26. Države članice bi, u okviru svog rada na podizanju svijesti, trebale podsticati korištenje datuma u kalendaru povezanih sa vidljivošću interspolnih osoba u cilju boljeg upoznavanja učenika i mladih o pitanjima vezanim za ljudska prava koja utiču na interspolne osobe, ukazivanja na kršenje njihovih ljudskih prava i isticanje njihovog doprinosa društvu.

27. Države članice bi trebale osigurati da interspolne osobe imaju jednak pristup radu, uključujući naknadu za rad i napredovanje u karijeri, kao i da, zajedno sa drugim diskriminiranim grupama, koriste pozitivne mjere, tamo gdje postoje, vezane za pravo na zapošljavanje i penziono osiguranje.

V. Zdravstvena i socijalna zaštita

A. Medicinska dokumentacija

28. Države članice bi trebale osigurati da oni koji su odgovorni za vođenje medicinske dokumentacije evidentiraju sve informacije, uključujući dijagnoze vezane za spolne karakteristike, postupak donošenja odluka, sve detalje o intervencijama, obrazloženje tih intervencija, prateće rizike, kratkoročne i dugoročne posljedice same intervencije i njenog odgađanja ili neizvođenja te moguće alternative intervencije kao i pristanak ili, gdje je to slučaj, odobrenje.

29. Države članice bi trebale osigurati da oni koji su zakonski odgovorni za čuvanje medicinske dokumentacije čuvaju dokumentaciju o intervencijama na spolnim karakteristikama dovoljno dugo kako bi osobe koje kasnije u životu saznaju za medicinske intervencije koje su izvršene nad njima u djetinjstvu mogle dobiti sve relevantne informacije. Zdravstvene ustanove bi trebale imati obavezu da predmetne osobe i, tamo gdje je to slučaj, njihove zakonske zastupnike, blagovremeno informišu prije eventualnog uništavanja te dokumentacije.

30. Države članice bi trebale osigurati da interspolne osobe i, tamo gdje je to slučaj, njihovi zakonski zastupnici imaju jednostavan i direktan pristup svojoj dokumentaciji.

31. Kada je riječ o pristupu takvoj medicinskoj dokumentaciji i njenom čuvanju, države članice bi trebale osigurati zaštitu prava na privatnost, uključujući povjerljivost ličnih podataka, kroz djelotvorne mjere zaštite podataka.

32. Države članice bi trebale preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da se osobama koje su podvrgnute medicinskim intervencijama na spolnim karakteristikama i, po potrebi, njihovim zakonskim zastupnicima, na njihov zahtjev, pruži pomoć u tumačenju medicinske dokumentacije, kao i psihosocijalna podrška u nošenju sa posljedicama tih intervencija.

B. Medicinske klasifikacije, protokoli i smjernice

33. Države članice bi trebale osigurati da se u medicinskim klasifikacijama, kliničkim sistemima šifriranja, protokolima i smjernicama vezanim za osobe sa varijacijama spolnih karakteristika poštuju njihova ljudska prava i izbjegne diskriminacija i stigmatizacija. Njih treba izrađivati i redovno revidirati uz aktivno učešće organizacija civilnog društva koje se bave interpolnim pitanjima uz primjenu pristupa zasnovanog na poštovanju ljudskih prava, a posebno organizacija koje vode interpolne osobe. Države članice bi također trebale osigurati primjenu istog pristupa u nastavnim planovima i programima za zdravstvene radnike. Ovaj pristup treba primjenjivati i kod pružanja informacija o zdravstvenoj zaštiti, kao i opštih informacija o interpolnim pitanjima, interpolnim osobama, njihovim zakonskim zastupnicima, svim budućim roditeljima i široj javnosti.

34. Države članice bi trebale osigurati da varijacije spolnih karakteristika ne budu jedini osnov za predlaganje selektivnog pobačaja, tamo gdje je pobačaj dozvoljen prema domaćem zakonodavstvu; da se budućim roditeljima pruže jasne, sveobuhvatne, razumljive i na dokazima zasnovane informacije o interpolnim varijacijama i pratećim zdravstvenim ishodima; kao i da im se pruži psihološka i socijalna podrška.

C. Pristup zdravstvenoj zaštiti i njeno pružanje

35. Države članice bi trebale preduzeti djelotvorne mjere kako bi osigurale da osobe sa varijacijama spolnih karakteristika imaju ravnopravan pristup zdravstvenoj zaštiti te da im budu pružene djelotvorne, cjeloživotne i javno finansirane zdravstvene usluge prilagođene njihovim potrebama. To bi trebalo uključivati promociju zdravlja, prevenciju i zaštitu, uključujući rodno afirmativnu zdravstvenu zaštitu, medicinski potpomognutu oplodnju i očuvanje plodnosti, zajedno sa stručnom medicinskom, psihološkom i socijalnom podrškom, kao i mehanizme podrške drugih interpolnih osoba. Ovu podršku bi trebalo pružati i njihovim porodicama, starateljima i zakonskim zastupnicima te voditi računa da oni, kao i interpolne osobe, imaju pristup kvalitetnoj prenatalnoj, postnatalnoj i cjeloživotnoj zdravstvenoj zaštiti, kao i odgovarajućim dijagnostičkim metodama koje mogu olakšati donošenje informisanih odluka o potencijalnim medicinskim tretmanima, u skladu sa paragrafom 3 i 4 ovog dodatka; kao i da budu osposobljeni za djelotvorno pružanje podrške od trenutka uočavanja direktnih ili indirektnih znakova potencijalne varijacije spolnih karakteristika.

36. Države članice bi trebale raditi na specifičnim zdravstvenim potrebama interpolnih osoba i višestrukim preprekama na koje nailaze u pristupu zdravstvenoj zaštiti, uključujući psihološku podršku, kao i zdravstvenim posljedicama ranijih medicinskih intervencija. Također bi trebale osigurati pristup reparativnim zahvatima, posebno kada je riječ o interpolnim osobama kod kojih su intervencije ili zahvati izvršeni bez njihovog prethodnog, svojevoljnog i informisanog pristanka, kao i onima koji trpe nepovratne i nepopravljive posljedice takvih intervencija.

VI. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

A. Upis rođenja djeteta

37. Države članice bi trebale revidirati propise i prakse kojima se uređuje upis rođenja kako bi se osiguralo da oni budu adekvatno usklađeni sa potrebama interpolnih osoba, uključujući rokove za upis rođenja i zakonski spol i zakonski rod te, po potrebi, priznavanje rodno neutralnih ličnih imena i prezimena.

38. Ako države članice propisuju obaveznu dodjelu zakonskog spola i/ili zakonskog roda u postupku upisa rođenja, trebalo bi voditi računa da propisi i prakse kojima se uređuje upis rođenja ne uzrokuju nevoljno izjašnjavanje o varijacijama spolnih karakteristika djeteta i/ili neopravdano odlaganje upisa rođenja djeteta koje bi moglo uticati na zaštitu njegovih prava i korištenje usluga. Od presudne je važnosti da se u tim postupcima ne vrši neprimjeren pritisak na zakonske zastupnike da pribjegavaju medicinskim intervencijama.

B. Pravno priznavanje roda

39. Države članice bi trebale preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da se osobama čiji rodni identitet ne odgovara zakonskom spolu ili zakonskom rodu dodijeljenom pri rođenju omogući promjena imena i oznake spola ili oznake roda u službenim dokumentima na brz, transparentan i pristupačan način uz poštovanje principa privatnosti i samoodređenja. Države članice bi također trebale osigurati da nedržavni akteri priznaju te promjene te izvrše odgovarajuće izmjene i ponovo izdaju ključne dokumente, kao što su diplome ili potvrde o radu.

40. Države članice bi trebale razmotriti mogućnost uvođenja dodatnih, neobaveznih i dobrovoljnih oznaka spola ili roda pored „muški“ ili „ženski“, mogućnost dobrovoljnog izostavljanja podataka o spolu ili rodu u identifikacionim dokumentima, kao i priznavanja rodno neutralnih ličnih imena i prezimena za sve.

C. Zaštita porodičnog života

41. Države članice bi trebale osigurati da se porodično pravo primjenjuje na interspolne osobe bez diskriminacije.

42. Države članice bi trebale preduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da interspolne osobe imaju pravo na brak i bilo koji drugi vid zakonskog priznavanja partnerstva.

43. Uzimajući u obzir to da bi se prilikom donošenja svih odluka koje se tiču djece prvenstveno trebalo voditi računa o njihovim najboljim interesima, uključujući pitanja roditeljske odgovornosti, starateljstva ili usvojenja djeteta, države članice bi trebale osigurati da se takve odluke donose bez diskriminacije na osnovu spolnih karakteristika.

44. Države članice bi trebale preduzeti djelotvorne mjere radi otklanjanja višestrukih prepreka na koje interspolni roditelji nailaze u ostvarivanju roditeljstva, naročito u pogledu njihovog zakonskog priznavanja i upisa kao roditelja bez odlaganja.

VII. Javni organi

45. Države članice bi trebale osigurati da njihovi nadležni organi u relevantnoj dokumentaciji, obrascima, postupcima i anketama, uključujući popis stanovništva, uzimaju u obzir interspolne osobe istovremeno vodeći računa da izjašnjavanje o varijacijama spolnih karakteristika, kao i o drugim osjetljivim ili povjerljivim informacijama, bude dobrovoljno. Nadležni organi bi također trebali osigurati svrsishodno učešće interspolnih osoba u donošenju odluka u svim sferama života, a posebno u onima koje direktno utiču na njihovo dobrostanje i život, uključujući izradu standarda i protokola zaštite.

46. Države članice bi trebale osigurati da nadležnosti tijela za jednakost i nacionalnih, evropskih i međunarodnih struktura za zaštitu ljudskih prava obuhvataju i spolne karakteristike.

47. Poštujući nezavisnost medija, vijeća za štampu, regulatorna tijela za medije i druga javna tijela nadležna za praćenje etičnosti u medijima bi trebali aktivno promovisati inkluzivno izvještavanje o interspolnim osobama uz puno poštovanje njihovog prava na privatnost, osigurati da informacije o njima ne budu diskriminatorne te podsticati medije i novinare na plasiranje tačnih i pouzdanih informacija koje odgovaraju različitostima između interspolnih osoba i izbjegavanje njihovog netačnog ili štetnog predstavljanja.

VIII. Transverzalna pitanja

A. Prikupljanje i evaluacija podataka

48. Države članice bi trebale prikupljati i kvalitativne i kvantitativne podatke, razvrstane po spolnim karakteristikama, analizirati te podatke radi procjene životnih okolnosti interpolnih osoba, uključujući iskustva maltretiranja, uznemiravanja i nasilja, te identificirati dobre prakse. Nadalje, trebale bi provoditi dodatna kvantitativna i kvalitativna istraživanja o dugoročnim posljedicama medicinskih intervencija izvršenih bez pristanka, uključujući istraživanja vezana za brigu o starijim osobama, kućnu njegu, staranje države i usluge za osobe sa invaliditetom.

49. Države članice bi trebale osigurati uspostavljanje etičkih zaštitnih mehanizama koji garantiraju mogućnost učešća interpolnih osoba i organizacija koje vode interpolne osobe u istraživanjima o interpolnim osobama počevši od faze planiranja pa dalje u svim ostalima fazama, uključujući formulisanje pitanja u istraživanju, analizu podataka i njihovu kontekstualizaciju.

50. Države članice bi trebale podsticati istraživače, naročito one koji učestvuju u projektima u oblasti zdravstva koje finansiraju javni organi, da osiguraju da se podaci o grupama koje obuhvataju interpolne osobe prikupljaju na način koji omogućava razvrstavanje informacija koje se odnose na interpolne osobe i uključuje specifičnu problematiku sa kojom se interpolne osobe suočavaju. Prilikom prikupljanja tih podataka trebalo bi izbjegavati eksploataciju interpolnih osoba i srodnih pitanja, poštovati etičke principe istraživačkog rada i prednost davati pristupima zasnovanim na poštovanju ljudskih prava umjesto patologizacije i stigmatizacije interpolnih osoba.

51. Kada je riječ o prikupljanju podataka, države članice bi trebale osigurati da pravo na privatnost bude u potpunosti zagarantovano, bez obaveze izjašnjavanja o ličnim karakteristikama.

B. Obuka i podizanje svijesti

52. U svojim nastojanjima usmjerenim na unapređenje i zaštitu prava na jednakost interpolnih osoba države članice bi trebale podizati svijest o ovim pitanjima kod pojedinaca i institucija u različitim sektorima, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, organe za provođenje zakona, pravosuđe, sport, socijalnu zaštitu i pomoć. To se posebno odnosi na uvođenje obavezne obuke u okviru koje bi se obrađivala činjenica da se urođene varijacije spolnih karakteristika javljaju prirodno i da ne predstavljaju bolest; ljudska prava interpolnih osoba; njihovo pravo na jednakost; prevencija i suzbijanje diskriminacije, govora mržnje i krivičnih djela počinjenih iz mržnje usmjerenih protiv njih; kao i značaj poštovanja i zaštite principa svojevoljnog i informisanog pristanka u vezi sa medicinskim intervencijama.

53. Države članice bi trebale promovisati pravo na jednakost interpolnih osoba u široj javnosti kroz aktivnosti podizanja svijesti vodeći računa da u tim aktivnostima nema predrasuda, stereotipa ili prikazivanja tijela interpolnih osoba kao nečeg egzotičnog, uključujući organiziranje obuke za medijske radnike kojom će se, uz poštovanje nezavisnosti medija, promovisati inkluzivno i tačno prikazivanje interpolnih osoba.

C. Oснаživanje interpolnih zajednica

54. Države članice bi trebale preduzeti odgovarajuće mjere podrške u ostvarivanju prava na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja organizacija civilnog društva koje rade na osiguravanju punog i jednakog prava uživanja ljudskih prava interpolnih osoba.

55. Države članice bi trebale donijeti mjere koje omogućavaju djelotvorno i svrsishodno učešće interpolnih osoba i organizacija civilnog društva koje se bave interpolnim pitanjima na način zasnovan na poštovanju ljudskih prava, a posebno organizacija koje vode interpolne osobe, u konsultativnim postupcima o politikama koje utiču na ostvarivanje njihovih ljudskih prava, uključujući pristup javnom finansiranju. Pružatelji usluga finansirani od strane države koji rade u oblastima pružanja podrške žrtvama, borbe protiv diskriminacije, pristupa pravdi i ljudskih prava, između ostalog, bi trebali djelotvorno sarađivati sa interpolnim organizacijama radi međusobnog učenja i podrške.

56. Države članice bi trebale osigurati adekvatna sredstva i kadrove za savjetovanje na nivou zajednice, a gdje je moguće i vid savjetovanja u kojem osobe koje dijele isto ili slično životno iskustvo pružaju podršku jedna drugoj (*peer-to-peer*) za interpolne osobe i njihove porodice, naročito u vezi sa medicinskim intervencijama i tretmanima. To savjetovanje također bi trebalo biti na raspolaganju osobama koje sumnjaju da imaju varijaciju spolnih karakteristika.

IX. Međunarodna saradnja

57. Države članice bi, kroz međusobnu saradnju, trebale nastojati da osiguraju da prava i slobode interpolnih osoba, naročito njihovo pravo na poštovanje i zaštitu privatnog i porodičnog života, budu zaštićena i da se mogu ostvarivati u prekograničnim situacijama.

58. Države članice bi trebale preduzeti djelotvorne mjere kako bi se osigurala razmjena dobrih praksi i informacija o propisima i mjerama za promociju jednakosti i zaštitu interpolnih osoba.

59. Države članice se podstiču da u okviru relevantnih međunarodnih tijela promovišu revidiranje medicinskih klasifikacija, kliničkih sistema šifriranja, terminologije i nomenklatura, kao što je Međunarodna klasifikacija bolesti, kao i smjernica, uključujući one Svjetske zdravstvene organizacije i Evropskog centra za prevenciju i kontrolu bolesti, u vezi sa varijacijama spolnih karakteristika u cilju njihovog usklađivanja sa standardima zaštite ljudskih prava.